

El Havza El İlmiye (Şii Medreseleri)*

Ziya ABBAS^a
Aksaray Üniversitesi

Öz

Bu çalışma Şiilerce Kutsal Şehirlerin sosyoekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçası olan El Havza El İlmiye olarak bilinen Şii Medreselerini ele almaktadır. El Havza El İlmiye Şii Merciliği ile birlikte Şii toplumun günlük yaşantısını oldukça önemli biçimde etkilemektedir. Başka bir ifadeyle Şii Merciliği El Havza El İlmiyeler aracılığıyla Ortadoğu'nun şekillenmesinde etkili rol oynamaktadır. Çalışmanın temel amacı Türkiye'de özelde bürokrasi ve akademisyenler genelde toplumun bu konuda az da olsa bilgi edinmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Şiiilerin önemli nüfus oranı oluşturdukları ülkelere yönelik politika üretirken Şii El Havza El İlmiyeleri ile Şii Merciliğinin dikkate alınmasına katkıda bulunmaktadır. Araştırma sırasında Kutsal Şii Şehirlerinde saha çalışması yapılmış, El Havza El İlmiye'nin tarihi gelişimi, yapısı, işleyişi ve Şii dünyasındaki konumu irdelenmiştir. Saha çalışması sırasında yazılı kaynaklardan yararlanmanın yanı sıra El Havza El İlmiye'nin temel taşı olan Şii Merciler, onların yakınları ve El Havza El İlmiyelerde eğitim gören ilahiyat öğrencileriyle görüşülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

El Havza El İlmiye; Medrese; Şiilik; Şii Merciliği; Kutsal Şehirler

Şiiliğin doğuşundan günümüze kadar beşiği ve merkezleri olan şehirleri örnek alırsak, tamamen Iraklı Arap bir ortamında doğmuş ve büyümüş bir mezhep olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira tarihsel açıdan Irak, Şiilik ile özdeşleşmiş bir ülke olmuştur. Nitekim İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren Şiiilerin çoğu teolojik etkinliği Irak'ın Necef, Kerbela, Bağdat ve Samarra gibi merkezlerde gerçekleşmiştir.

El Havza El İlmiye, Şii İslam'ın eksenini ve şahdamarını oluşturmaktadır. El Havza El İlmiye'nin çerçevesi dâhilinde karmaşık bir kültürel ve dini alan yaratılmıştır. El Havza El İlmiye'nin sınırları içinde entelektüel yenilenme, politik ajitasyon veya akidelere ilişkin şematik reform, Şii dogmaların tanımlanması veya kendi özelliğiyle Şiiliğin savunulması yer almaktadır. Ayrıca bu çerçeve içerisinde, gayri resmi hiyerarşiler ve toplumsal şebekeler, politik ve sosyo-ekonomik etkinliğin yeraltı yapıları işlevi görebilmektedir. Başka bir ifadeyle El Havza El İlmiyeler Kutsal Şii Şehirlerinin sosyo-ekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte Şii

dünyasını şekillendiren ve sosyo-politik alanda karar üreten eşsiz bir mekanizmadır.

Geçmişte olduğu kadar günümüzde de El Havza El İlmiye, Şii Merciliği önderliğinde Ortadoğu'yu şekillendiren ana faktörlerden biridir. Nitekim 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve sonrasındaki yapılandırma sürecinde baş aktör olarak yer almış ve tüm detaylarıyla Irak'ın siyasi yaşamında oldukça etkili olmuştur. Tabiri caizse El Havza El İlmiyelerin patronları olan Şii Merciler siyasal istikrar ile güvenliğin olmadığı Irak'ta emniyet supabı rolünü üstlenmiş, toplumsal ve siyasal açıdan oldukça etkili bir rol oynayarak Irak'ta akan kanın durdurulmasını büyük ölçüde sağlamış ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesini engellemiştir. Ülkenin yeniden yapılandırılmasında dolaylı olarak işgal güçleri ve Iraklı siyasetçilere toplumsal gücünü göstererek baskılarda bulunmuştur. Irak'ın yeniden kalkınması ve devletin vatandaşa verdiği hizmet kalitesi konusunda hükümeti eleştirdikleri, denetledikleri ve denetlemeye devam edecekleri açık bir şekilde görülmektedir.

* Bu makale doktora tezinden türetilmiştir.

^a Ziya ABBAS, Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ziya-abbas@hotmail.com

El Havza El İlmîye'nin Ortadoğu'nun şekillenmesindeki en bariz örneği ise İran'da görülmektedir. Nitekim 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran siyasetinde yeniden etkili olan El Havza El İlmîye sayesinde Şii Merciler toplumsal güçlerini kullanarak 1979'da Şahı devirmiş ve günümüze de iktidarı elinde tutan İslami rejimi kurmuştur. İran'daki İslami devrim ve Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin politikaları doğrultusunda El Havza El İlmîye yeniden ivme kazanmış ve Kum başta olmak üzere Şii Kutsal Şehirlerindeki El Havza El İlmîyelere ilahiyat öğrencileri akın etmeye başlamıştır. El Havza El İlmîye'den mezun olan Şii din adamları günümüzde Şiiiliğin daha çok yayılmasında oldukça etkili olmaktadır. Nitekim Şiiilerin hiç olmadığı Kuzey Afrika ülkeleri gibi dünyanın birçok yerinde son yıllarda Şiiilik gözde görülür şekilde yayılmaktadır.

El Havza El İlmîye ile Şii Mercilerin söz konusu rolü Irak ile İran'ın yanı sıra Lübnan, Bahreyn, Suudi Arabistan, Azerbaycan, Afganistan ve Pakistan gibi birçok ülkede farklı oranlarda toplumsal ve siyasal alanda etkinliğini devam ettirmektedir ve uzun süre etkinliğini sürdüreceği gibi görünmektedir.

El Havza El İlmîye'nin Tarihi Gelişimi

El Havza El İlmîye'nin temelleri Şiiilerin 5. İmamı Muhammed Bakır ile oğlu ve 6. Şii İmamı Cafer Sadık döneminde atılmıştır. El Havza El İlmîye giderek belirginleşmiş ve Abbasi döneminde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Selçuklular Bağdat'ın yönetimini ele aldıktan sonra güçlü bir mezhep çatışması meydana gelmiş ve 1056'da Şiiiliğin önde gelen isimlerinden biri olan El-Tusi'nin evi saldırıya uğrayıp büyük kütüphanesi kundaklanmıştır. (Nakash, 2005: 235) El-Tusi bu gelişmelerden dolayı Bağdat'ta ders vermekten vazgeçmiş Necef'e taşınmış ve orada kendi medresesini kurmuştur (El-Atebe El-Alaviye El-Mukaddese, <http://www.imamali-a.com> : 21.01.2013).

Moğolların Bağdat'ı işgal etmesiyle birlikte Irak'ın diğer bölgeleri de işgale maruz kalmıştır. Bunlarla birlikte El-Hilli Şiiiliğin merkezini beraberinde Necef'ten Hille'ye taşımaya karar vermiştir. Daha sonra Safaviler dönemine gelindiğinde Irak'ta çok sayıda El Havza El İlmîye inşa edilmesiyle birlikte Safaviler kutsal şehirlerle çok yakından ilgilenmişlerdir.

Bir süre devrin en büyük eğitim merkezi olan İsfahan'ın gölgesinde kalan Necef, Safaviler'in bu ilgisinden yararlanarak toparlanabilmiş ve tekrar Şiiiliğin akademik merkezi haline gelebilmiştir (Cabbar, 2004: 210). Gerçekten de, Necef'teki El Havza El İlmîyelerin çağdaş Şii bilginleri kendilerini 11. yüzyıldan 21. yüzyıla gelen bir Merciler listesi aracılığıyla, El-Tusi'nin halefleri sayarlar. Nitekim halen Necef'te El-Tusi'nin adını taşıyan bir caddede Medresesi dini eğitim vermeye devam etmektedir (El-Kazimi, 2007).

Necef'in Şiiilik dünyasında liderlik statüsünü sürdürmesi hiç kolay olmamıştır. Nitekim 18. yüzyılın sonlarında Necef, iki kez Irak içindeki liderlik rolünü yitirmiştir. Şii eğitim merkezi olan Necef, 13.yüzyılın ikinci yarısından 15. yüzyılın sonuna değin Hille'ye taşınmıştır. 1737-1797 yılları arasında ise Kerbela Şiiilik dünyasının merkezi olmuştur. Necef, tekrar Şii Mercii Muhammed Mehdi Bahr El-Ulum (Ö. 1797) ve Şii Mercii Şeyh Cafer Kâşif El-Gita (Ö. 1812) zamanında toparlanmıştır. Necef'in liderliği Kerbela'dan devralmasında büyük rol oynayan başlıca olaylar Kerbela'daki Büyük Şii Mercii Muhammed Şerif Mazandarani'nin 1830'da ölümü ve Osmanlı'nın 1843'te Kerbela yönetimini yeniden ele alması olmuştur. Her ne kadar büyük Şii Mercii Muhammed Hasan El-Şirazi'nin Necef'ten Samarra'ya göçmesinin (1875-1898) ardından Samarra'nın önemi arttıysa da, Necef yine de önde gelen Şii akademik merkezi olarak üstünlüğünü yitirmemiş ve bu statüsünü 21. yüzyıla kadar sürdürmeyi başarmıştır.

El Havza El İlmîye'yi Etkileyen

Faktörler

Şii eğitim merkezlerinin yükselişi ile düşüşlerinde birçok etmen vardır: su kaynakları, güvenlikteki değişiklikler, Şii hukuk sistemi içerisindeki gelişmeler, üstün Mercilerin ikamet yeri, fon ve öğrenci akışı ve / veya hükümetlerin politikaları. Bu faktörlerin istikrarsız niteliği ve El Havza El İlmîyelerinin üstünlük için sürekli rekabetleri yüzünden hiçbir yerin önemini yitirmeyeceğinin ya da Samarra örneğinde olduğu gibi toptan çöküş yaşanmayacağına güvencesi yoktur.

El-Şirazi'nin 1875'te Necef'ten Samarra'ya taşınmasının ardından, Samarra çok küçük bir kutsal şehir olmanın

yanı sıra zengin bir eğitim merkezine dönüşmüştür. Ekonomik bir patlama yaşayan Samarra'ya çok sayıda hacı akın etmiştir. El-Şirazi büyük miktarlarda bağış elde etmiş ve Samarra'ya çok sayıda öğrenci çekmiştir. El-Şirazi'nin ününe dayalı olan Medresesi, kendisinden çok daha büyük ve köklü olan Necef akademik merkezine adeta meydan okumuştur. Fakat El-Şirazi'nin 1895'te ölümünden sonraki bir yıl içerisinde, geniş öğrenci çevresi erimiştir. Çoğu Samarra'yı terk ederek Necef'e ya da Kerbela'ya gitmiştir. O zaman başlayan Samarra'nın çöküşü hacıların hızla kesilmesiyle daha da şiddetlenmiştir. 20. yüzyıl başlarında Şehrin ekonomisi tümüyle durgunlaşmıştır. 1933'te şehirde tayınları tek bir Azerbaycanlı tüccarın bağışına bağlı olan kırk kadar öğrenci kalmıştır (Nakash, 2005: 236).

20. yüzyılın sonlarında Saddam Hüseyin'in baskıcı politikaları nedeniyle Samarra'da Şiilikten arta kalan sadece kutsal türbeler ve oraya gelen az sayıdaki hacılar olmuştur. 2003'te Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesiyle yaşanan gelişmeler ve El Kaide gibi radikal Sünni grupların Samarra ve civarlarında söz sahibi olmaları şehirdeki Kutsal türbeleri ziyaret eden hacıların ziyaretlerini tamamen engellemiştir. Kısa sürede söz konusu türbeleri bilfiil ortadan kaldırmak üzere Şiilerin 10. ile 11. İmamlarının mezarı olan El Askeri türbesine de bombalarla saldırı düzenlenmesiyle ülkede iç savaşın doruk noktasına gelinmiştir.

Politik ve sosyoekonomik koşullar tıpkı 2003'te de olduğu gibi 19. yüzyılda Necef'in yükselmesinde temel rol oynamıştır. Nitekim Kerbala'ya nazaran Necef, Vahhabi saldırılarına daha fazla maruz kalmamıştır. Ayrıca Kerbela'nın yaşadığı ağır Osmanlı baskınlarını yaşamamıştır. Vahhabi tehlikesine karşı, Muhammed Bar El-Ulum ve Cafer Kâşif El-Gita başta olmak üzere, ileri gelen Şii Merciler Necef'in konumunu güçlendirmeye ve hem Irak içinde hem de Irak dışında Şii İslam propagandasını artırmaya çalışmışlardır. Osmanlı-İran savaşlarının sonuncusu 1823 yılında Birinci Erzurum Antlaşması ile sona ermiştir. Bunun, Irak sınırlarına getirdiği göreceli istikrar, 19. yüzyılın sonuna kadar Şii dünyasının büyük bir bölümünün önemli ölçüde Avrupa baskıları ve işgalinden kaçmasıyla daha da güçlenmiştir. Bu, Necef başta

olmak üzere, İran, Hindistan ve başka yerlerden kutsal şehirlere büyük miktarlarda özel ve devlet fonları akışını kolaylaştırmıştır. Hindiyeye Kanalı'nın 1803 yılında tamamlanması şehre düzenli su kaynağı sağlamıştır. Şehrin su kaynağındaki büyük gelişme Necef'in dinamik biçimde eğitim faaliyetlerini sürdürmesine olanak sağlamıştır. Dönemin ileri gelen Mercileri ile çalışmak için şehre akın eden çok sayıdaki öğrenciyi barındırmak üzere birçok yeni medrese inşa edilmiştir.

Necef'in Şii Arap dünyası içerisindeki prestiji onun bir edebi faaliyetler merkezi olmasından da kaynaklanmaktaydı. Bu imaj, komşu Hile'den 19. yüzyıl sonlarında Arap şiir ve düzyazı edebiyatının yeniden canlanması ile daha da güçlenmiştir.

Şii kaynakları 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında Necef'teki öğrenci sayısını on ila on beş bin olarak vermektedir. 1918 yılında Necef'te yazılmış bir İngiliz raporu daha ılımlı tahminler sağlamakta ve bu sayıyı altı bin olarak göstermektedir. Ancak bu sayının ikinci rakamdan daha yüksek olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır. Nitekim 1918 yılından önceki dönemde gerileme yaşanmış ve öğrenci sayısında ciddi düşüş olmuş ve/veya 20. yüzyılın eşliğinde Necef'teki öğrenci sayısının sekiz bini aşkın olduğuna dair tahminler bulunmaktadır (El-VERDİ, Cilt 5, 2005: 44). En büyük grup, 1918'de öğrenci nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan İranlılardır. Azerbaycanlılar, Hindistanlılar ve Lübnanlılardan, Körfez bölgelerinden ve diğer Arap ülkelerinden gelen öğrenciler diğer önemli grupları oluşturmaktaydılar.

1918'de Necef'te faaliyet gösteren ve tümü yatılı olan 20'ye aşkın El Havza El İlmiye bulunmaktaydı. Bunlardan en büyükleri 500 civarında öğrenci kapasitesindeydi. Bu El Havza El İlmiyelerin bir kısmı eski El Havza El İlmiyelerin yerine kurulmuştur. Genellikle kurucularının adını taşımasıyla birlikte şehir dışından ve özellikle diğer ülkelerden gelen bekâr öğrencileri barındırmak amaçlı yatakhaneler içermektedir. Evli öğrenciler ve aileleri şehirdeki özel hanelerde halk arasında yaşarlar. Günümüzde Sadece Necef'te 30'u aşkın El Havza El İlmiye bulunmaktadır (El-Atebe El-Alaviye El-Mukaddese, <http://www.imamali-a.com> :21.01.2013).

Merciler, Merciliğin cazibesini yitirmemesinin yanı sıra öğrencilere daha rahat bir ortam ve refah sağlamayı amaçlayan farklı girişimlerde de bulunmaktadır. Örneğin 1994 yılından beri Şii dünyasının en üst Müçtehidini olan Mercî Büyük Ayetullah El-Uzma Seyit Ali El-Sistani'nin Merciliğine bağlı olan çok sayıda kurum bulunmaktadır. Sistani bir grup Müçtehidin katılımı ile Kum'da 200 haneli El-Mehdiye adlı toplu konutu 2000'li yıllarda yaptırmıştır. Sistani'nin önderliğinde El Havza El İlmiye öğrencileri ve hocaları için yapılan konut Meşhed, Kum, Kerbela ve Necef olmak üzere toplam 630 dairelik toplu konutu aşmaktadır (EL-Sistani, <http://sistani.org/> : 23. 08. 2009).

El Havza El İlmiye, Necef'in sosyoekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrencilerin, hacıların ve şehir sakinlerinin refahı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Öğrenci nüfusunu tahmin edildiği gibi sekiz binin üzerinde olduğuna bakarsak 1908 yılında toplam nüfusu 30 bin olarak tahmin edilen Necef nüfusunun %22'sini oluşturur. Öğrencilerin yanı sıra bu kutsal şehre gelen hacıların alışverişte bulunan yerel tüccarın refahı ile birlikte şehrin ekonomisi dini turizme bağlıdır. Başka bir ifadeyle bu iki gruba (hacılar ve öğrenciler) verilen hizmetin kalitesi şehrin refahı için gayet önemlidir (RAŞİT, 23.08. 2009).

El Havza El İlmiyeler çok sayıda ücretli hizmetkârlara istihdam sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kurumların personeli şehir halkına çeşitli hukuk ve danışmanlık hizmeti vermektedirler. Öğrenciler de hacıların karşılayarak, onlara çeşitli hizmetler sunarak ekstra gelir elde etmektedirler (ASHARQ AL-AWSAT: 21.08. 2009).

El Havza El İlmiye'nin Önemi

El Havza El İlmiye Şii İslam'da merkezi bir konumdadır. Onun sınırları dâhilinde karmaşık bir kültürel alan yaratılmıştır; bu alan aracılığıyla kitabi söylemler ve özgül toplumsal şebekeler inşa edilmekte ve sürdürülmektedir. Onun çerçevesi içerisinde entelektüel yenilenme, politik ajitasyon veya akidelere ilişkin şematik reform, Şii dogmaların tanımlanması veya kendi sıfatıyla Şiiliğin savunulması yer alabilmektedir. Ayrıca bu çerçeve içerisinde, gayri

resmi hiyerarşiler ve toplumsal şebekeler, politik etkinliğin yeraltı yapıları işlevi görebilmektedir.

El Havza El İlmiye Şii Müslümanların eğitim ve din hayatının üç önemli boyutunu barındırmaktadır: dini eğitim ve ibadet merkezi olarak cami, şehir dışından gelen öğrencilere barınma hizmeti veren cami-han ve camiler ile yüksek öğrenim akademilerine komşu bir kütüphane. Büyük bağış vakıflarına dayanan El Havza El İlmiye, çoğu zaman yatılı öğrencilerine, ücretli öğretmenlerin gözetiminde şeriat eğitimi vermektedir. Caminin doğası değişik İslami hukuk okullarına ve mezheplerine mensup insanların kendisine kolayca ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Oysa El Havza El İlmiye'nin kuruluş senedi, kurucusuna medresenin yönetimi, müfredatı ve eğitici kadrosu üzerinde bir dereceye kadar kontrol olanağı vermektedir. El Havza El İlmiye'nin kurucusu-hamisi böylece sadece belli bir hukuk okulu doğrultusunda bir eğitim kurumu kurarak diğer okulların ve mezheplerin eğitmen ve öğrencilerini en azından teorik olarak dışlamadan içinde barındırabilmektedir (El-Hekim, Cilt 1, 2008: 23).

19. yüzyıldaki ve 20. yüzyılın başındaki Necef'te El Havza El İlmiyelerin kuruluşunda ve idamesinde en önemli özelliklerden birisi somut yerel vakıf mülklerinden yoksun oluşlarıdır. Kum ve Meşhed'deki İranlı El Havza El İlmiyeleri destekleyen zengin bağışlar bulunmamaktadır. Necef'te kendi ayakları üzerinde durabilen yerel vakıf mülklerinin olmayışı, Iraklı bağışçıların kıtlığı yüzündendir. Katkı sağlayanların büyük çoğunluğu yabancılardan oluşmaktadır. Necef'teki El Havza El İlmiyelerin kurucuları genelde büyük Şii Mercileridir. Sponsorlarıysa yerliden ziyade yabancı tüccarlardır.

Sünni medreselerinden farklı olarak, Şii Merciler, kurucularının ölümünden sonra bile El Havza El İlmiyelerin denetimini ellerinde tutmakta her ne kadar sorun yaşadysalar da başarılı olmuşlardır. Merciler zamana ayak uydurarak İslam dünyasının her bir yerinden gelen öğrencilerinden vaazları yetiştirerek dünyaya dağıtmakla birlikte o bölgelerde vekil olarak büroları sayesinde hem misyonerlik yapıp zeminlerini geliştirmişlerdir hem de söz konusu bölgelerden daha iyi gelir sağlamayı başarmışlardır (Nakash, 2005: 239). Çağın teknolojilerinden yararlanan Merciler, radyo, televizyon kanallarından ve en son internet ağından

dünya genelindeki müritleri ile köprülerini daha da sağlamlaştırmışlardır (Müesseset EL-İmam Ali, <http://www.najaf.org/> : 24.08.2009). Böylece El Havza El İlmiyelerini devam ettirmek için daha rahat gelir elde etmeyi başarmışlardır. El Havza El İlmiye'nin özerkliğini uzun vadeli sağlamak amacı ile farklı hayır kurumlarının yanı sıra birçok plan ve projeyi hayata geçirmeye başlamış ve uygulamışlardır. Bunun en bariz örneklerinden biri Sistani'nin Kum'da kurduğu Cevat El-Eimme Göz hastanesi olmuştur (El-Sistani, <http://sistani.org/>:24.08.2009; Hameneyi, <http://www.leader.ir/langs/AR/>: 24. 08. 2009).

Merciler, Necef'teki eğitim çevrelerini kontrol altına almayı ve özellikle İran, Irak, Azerbaycan, Hindistan, Lübnan ve diğer ülkelerdeki öğrencilerden ve müritlerinden bir ağ kurmayı başaranlar, dini hiyerarşi içinde liderlik statüsüne yükselmektedir. Seyitlere ve öğrencilere para harcamakla birlikte temel sağlık ve toplumsal hizmetlerin sponsorluğunu yapmaktadırlar. Mezunlara diploma vermekte, kendilerine intikal eden anlaşmazlıklara hukuki çözüm üretmekte ve Şii dünyasının dört bir yanından gelen hacıları ve delegeleri kabul etmektedirler (El-Sistani, <http://sistani.org/>: 24. 08. 2009).

Irak'ta kendi El Havza El İlmiyelerini kuran Şii müçtehitler ve aileleri, dini hiyerarşi içindeki statülerini güçlendirerek El Havza El İlmiyelerinin aile tarafından kontrolünü sağlamakla birlikte bu kurumlarda bürokrasinin en alt düzeyde tutulmasını ve Şii Mercilerin hükümetlere karşı konumlarını güçlendirmelerini sağlamaktadır.

Necef eğitim ve entelektüel faaliyet merkezi olmakla yetinmemiş, aynı zamanda Şii fikirlerinin ve politik eylemlerinin yayılacağı bir taban olmuştur. El Havza El İlmiye'de yetişen mezhep vaizleri ve tören liderleri, Irak içinde ve dışında Şiilik propagandası yapmaktadırlar. Önde gelen bir İslami akademik merkez olarak Necef'in imajı, hükümetlere ve İslam dünyasındaki sosyopolitik konulara karşı tavır takınması ile daha da artmaktadır. Gerçekten de Necefliler ile birlikte Şii dünyası Necef'in İslami konularda aktif bir rol oynamasını gerekli görmektedirler. Böylece, Necef hiç bir zaman merkezi konumunu yitirmeyecek gibi görülmektedir.

El Havza El İlmiye'nin Gelir Kaynağı

Şiiileri diğer İslam mezheplerden farklı kılan hususlardan biri "Humus Zekâtı" olmuştur. Humus, bireyin gelirlerinden artakalanı veya bazı kazançlarının beşte biri demektir. Şiiler Humusun "Seyit Hakkı" fakir seyitlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için, "İmam Hakkı" Caferî mezhebinin öğretilmesi ve öğretilerinin yayılması yolunda harcanılması için olduğuna inanmaktadırlar. Şiilere göre bu iş Masum İmamın huzuru döneminde, bütünüyle onun denetimi altında yapılmalıdır. Şiiler, Masum İmamın (Hz. Mehdi'nin) gaybeti döneminde ise, "Seyit Hakkı" hususunda müstehap olarak, "İmam Hakkı" hususunda da gerekli olarak mercilik şartlarına haiz olan bir müçtehidin denetimi altında yapılması gerektiği görüşündedirler. Şiiler hadislerde humusun ödenmesinin önemle vurgulandığını savunmaktadırlar ve ondan, "İmam Hakkı", "malın temizlenme sebebi" ve "imanın imtihan vesilesi" olarak söz etmektedirler. Şiilerin sekizinci imamı olan İmam Ali Rıza, Şii tüccarlardan birinin mektubuna cevabında şöyle yazmıştır: "...Mallar, ancak yüce Allah'ın belirlediği yolla helâl olur. Humus, dini güçlendirmede bize yardım eder, sorumluluğunu üstlendiğimiz kimselerin ve Şiilerin ihtiyaçlarını giderir ve onunla düşman karşısında haysiyetimizi koruruz. O hâlde, bizden humusu esirgemeyin ve kendinizi bizim duamızdan mahrum etmeyin; çünkü humusu ödemek rızkın anahtarı, başışlanmanızın ve günahattan temizlenmenizın sebebi ve ahretinizin birikimidir. Müslüman, Allah'la yaptığı anlaşmaya vefa gösteren kimsedir; diliyle Allah'a icabet edip, kalbiyle O'na muhalefet eden kimse değil..." (Nakash, 2005: 243).

Taklitle birlikte Humus zekâtı zorunlu olduğundan Şiiler, çoğunluk olarak Humus zekâtını direkt taklit ettikleri mercilere ya da onların vekillerine vermeyi tercih etmektedirler. Bu sayede Merciler büyük miktarda fon elde etmektedirler. Merciliğin en büyük geliri olan bu fon Merciliği ayakta tutar, gücünü her zaman korur, El Havza El İlmiyelerin giderini karşılar ve topluma yönelik hayır işleri ile hizmetleri devam ettirir. İşte bu son fonksiyon toplumu Merciliğe daha çok bağlamakla birlikte Mercilerle toplum arasındaki bağların sıkı kalmasının önemli nedenlerinden biridir (El-Müderresi, 2003: 375).

El Havza El İlmîye ile öğrencilerin yanı sıra diğer hayır işleri için harcanan bir başka gelirse kutsal türbelere bağışlanan fonlardır. Bu bağışlar türbelerin tamiri ve hizmetkârları için de harcanmaktadır. Kutsal türbelere akan bol miktardaki bağışlar zaman zaman anlaşmazlıklara da neden olmaktadır. Bazı Mercilerin müritleri arasında kanlı olaylara neden olan bu para ancak belli miktarlarda paylaşılarak anlaşmazlıklar çözülmektedir (Muhammed Hüseyin El-Hekim, görüşme: 22.08.2008,). Para veya mücevher olarak hiç durmadan akan bu fonlar, en çok Perşembe ve Cuma günleri, bayram veya dini törenler sırasında adeta türbelerden dolup taşmaktadır.

Şiilere göre asıl gücünü İmanın temsilciliği konumundan alan Şii Merciliği, bu sayede toplumun saygısı ile desteğinden kaynaklanan ve durmadan akan büyük miktardaki fonlar sayesinde Sünni El Havza El İlmîyelerinden farklı olarak El Havza El İlmîye mali ve siyasi bağımsızlıklarını hiçbir zaman yitirmemiştir. Hükümetler tarafından gelen mali destek ve teklifleri bugüne dek reddedilmiştir (Ali El-Necefi, görüşme: 22.08.2008).

Şii Merciliği, mali ve siyasi bağımsızlığını korumakla entelektüel bağımsızlığını da güvence altına almıştır. Bu özgürlük, Mercilerin faaliyetlerine yansımaktadır. Nitekim hükümetlerin otoritesi dışında çalışan büyük patronlar gibi davranan Şii Merciler zaman zaman hükümetlere karşı koymaktan çekinmemektedirler (EL-Mahzumi, Cilt 2, 2003: 558- 607). O kadar ki Şii tarihî hemen hemen hükümetlere karşı koymakla bilinmiş ve bir kısım yazarlarca devrim mezhebi olarak adlandırılmaktadır (Çelik, 2006). Bazen de Merciler hükümetlerin kurtarıcısı konuma gelerek ülkenin anahtarını ellerinde bulundurmışlardır. Nitekim işgal sonrası Irak'ta Sistani bu konuma gelmiş durumdadır ve Irak'ın emniyet supabı olarak bilinmektedir (El-Caferi, Görüşme: 08.08. 2009).

El Havza El İlmîye'de Eğitim Sistemi

El Havza El İlmîye'de eğitim gören bazı öğrencilerle görüştüğümüzde İslami düşüncenin sürekli olarak yenilediğini, hocalarla öğrenciler arasında entelektüel teşvik ve bilim alışverişi yaşandığını vurguluyorlardı. İlginçtir ki öğrenimde başarı notu yoktur: Öğrencilerin aldıkları dersleri geçmek için söz konusu derste

eğitmenlik yapacak kadar performans sergilemeleri gerekmektedir (EL-Musevi, Görüşme: 29. 08. 2008).

Öğrenciler, El Havza El İlmîye'ye son derece gayret ve çalışma aşkı ile şeriat alanında uzmanlık edinmek için gitmektedirler. Bir konum, devlet makamı ya da maddi getiri peşinde değildirler. Mezun olmaları için Şii (Caferi, İsnâaşeriye) düşünce ve şeriat alanlarındaki son gelişmeleri iyi bilmeleri de gerekmektedir. Şii İslam'ın içtihat üretme süreci diğer mezheplerden daha açık oluşu nedeniyle El Havza El İlmîye'nin mezunları, şeriatı günlük yaşantılarına uygulamakta, Sünni meslektaşlarına göre daha başarılı olmaktadır (Nakash, 2005: 241).

Gerçekte, El Havza El İlmîye'de eğitim alma uzun ve meşakkatli bir süreç gerektirmektedir. Öğrenciler farklı yaşlardan olmaktadır. Kimileri küçük bir burs, günlük tayin ve bedava barınağa razı olarak otuz ila kırk yıllık bir eğitim sürecinden geçmektedirler. Merciler de zaten gayet basit ve fakirce bir hayat yaşarlar (EL-Musevi, Görüşme: 29. 08. 2008). Dersler genelde El Havza El İlmîye'de, kutsal türbelerde tahsis edilmiş salonlarda ya da Mercilerin evlerinde verilir. Mercilerle öğrenciler arasındaki himaye ilişkisi El Havza El İlmîye'de eğitim hayatının temel özelliğidir. Öğrenciler belli bir Mercinin müridi olmakla birlikte geçimlerini onlardan aldıkları bursla sağlamaktadırlar. Öğrencilerin profesyonel kariyerleri, El Havza El İlmîye'ye değil, doğrudan öğretmenlerinden alacakları içtihat sertifikasına bağlıdır.

Öğretim, çalışma çemberleri (halka) şeklinde düzenlenmektedir. Halkanın ortasında Merciler yer almaktadır. Öğrenciler yere, öğretmenin etrafına ya da dersi vermek için kullandığı kürsünün yanına otururlar. Kimi Merciler, başlangıç, orta ve ileri düzey derslerin tümüne girerek öğrenciler üzerindeki hâkimiyetlerini genişletirler. Mercii öldüğü zaman onun çalışma halkası dağılır. Bazı üst düzey müritleri kendi halkalarını oluşturmaya çalışırlar. Diğer öğrenciler ya başka bir kıdemli Mercinin halkasına katılır ya da evine dönmeyi tercih eder.

Eğitim üç aşamadan oluşmaktadır. Başlangıç diye adlandırılan El-Mukaddimat ilk aşama Üç ila beş yıl sürer. Öğrenciler kendilerini eğitmek üzere bir öğretmen seçerler. Bu genellikle üst düzey bir öğrenci

olur. Çalışmalarında Arapça dilbilgisi, sözdizimi, nesir ve mantık üzerinde yoğunlaşırlar. Öğrenciler bunun yanı sıra ilahiyat, Arap Edebiyatı ve matematik ekleyebilirler.

Orta seviye olan ve El-Sutuh diye adlandırılan ikinci aşamada, rasyonel hukuk ve hukuksal çıkarımın ilkeleri, Kur'an tefsiri ve din felsefesi yer almaktadır. Öğrenciler bu aşamada da kendi öğretmenlerini seçmekte serbesttir. Bu aşama genellikle üç ila altı yıl sürer. İlk iki aşama, küçük oturumlar şeklinde düzenlenen sınıflarda geçen en yorucu ve en tüketici aşamadır. Öğrencilerin ilerlemelerinin ölçütü, ancak derslere devam ve çalışmalara kendilerini adanma ile olur. Zaiyat büyük olur, ancak birkaç öğrenci son aşamaya geçebilir.

Üçüncü aşama ise Baht-ül Hariç diye adlandırmaktadır. Bu aşamada dersler, doğası gereği daha kolektif ve herhangi bir kitaba bağlı kalmadan geçer. Öğrenciler hatta kimi zaman Merciler, ya hukukun ilkeleri ya da hukukun pratiği konularında önde gelen Mercilerden (Ayetullahlardan) birini dinlemek için toplanırlar. Merci genellikle ortaya bir hukuki problem atar, üzerinde yorum yapar, farklı Müslüman okullarının görüşlerine değinir ve nihayet kendi görüşünü açıklar. Öğrenciler hukuki konular üzerinde tartışabilir, Mercinin görüşlerine karşı çıkabilirler. Başka bir ifadeyle kendi görüşlerini kanıtlamaya ve Mercilere inandırmaya çalışırlar. Böylece özgüvenleri ve tartışma becerileri geliştirilir. Medresede 15 ila 25 yıl geçiren başarılı öğrenciler sonunda kendi hocaları olan Mercilerden şeriat konularında hüküm verme yetkisini içeren bir sertifika alırlar. Böylece öğrenciler, kariyerlerini Merci öğretmenlerinin şöhreti üzerinde inşa etmiş olurlar.

El Havza El İlmiye sadece şeriat konularında uzman yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda eğitimlerinin en az bir bölümünü El Havza El İlmiye'de tamamlamış bir Iraklı edebiyatçılar kuşağı da yetiştirmiştir. Gerçekten de, Muhammed Rıza El-Şebibi, Muhammed Mehdi El-Cevahiri, Ali El-Şarki gibi kişiler 20. yüzyılda Irak'ın en önemli edebiyatçılarından olmuşlardır (Cabbar, 2004: 210). Bunların yanı sıra son zamanlarda siyasetle birlikte diğer alanlarda yetişen din adamları görülmektedir. Örneğin 2004–2005 tarihleri arasında başbakan olan İbrahim El-Caferi (El-Caferi, Görüşme:

08.08. 2009) ve 2003'te vefat eden ünlü Şii misyoneri ve modern Arap Şairlerden biri olan Ahmet El-Vaili (EL-Vaili, <http://www.al-waeli.com/> : 26. 08. 2009).

Tartışma

Hac merkezi ve eğitim kenti olan kutsal şehirler, öğrencilere dini ve edebi alanlarda ilerlemek için önemli fırsatlar sağlamaktadır. Bu şehirlerdeki El Havza El İlmiyeler asırlar boyunca dini fikirlerin ve ideolojilerin ambarları, edebi faaliyetlerin merkezi olmuştur.

El Havza El İlmiyeler Şii İslam düşüncesinin sürekli olarak yenilenmesi uğruna çaba gösterir. Hocalarla öğrenciler arasında entelektüel teşvik ve bilim alışverişi yaşanır. İlginçtir ki öğrenimde başarı notu yoktur. Öğrencilerin aldıkları dersleri geçmek için söz konusu derste öğretmenlik yapacak kadar performans sergilemesi gerekmektedir. Zira El Havza El İlmiye'de eğitim alma uzun ve meşakkatli bir süreç gerektirmektedir.

Merciler, Şii Merciliğinin cazibesini yitirmemesinin yanı sıra kutsal şehirlerdeki El Havza El İlmiyelerde eğitim gören öğrencilere daha rahat bir ortam ve refah sağlamayı amaçlayan farklı girişimlerde de bulunmaktadır.

Şii Merciler El Havza El İlmiyelerin özerkliğini uzun vadeli sağlamak amacı ile farklı hayır kurumlarının yanı sıra birçok plan ve projeyi hayata geçirmeye başlamış, uygulamış ve uygulamaktadırlar. Bu politikalar sayesinde Şiiiler diğer kesimlere nazaran El Havza El İlmiyelerinin denetimini kurucularının ölümünden sonra ellerinde tutmayı büyük ölçüde başarmışlardır.

Merciler, kutsal şehirlerdeki El Havza El İlmiyeler sayesinde eğitim çevrelerini kontrol altına almayı başarmışlar. Böylece Şii nüfusunun yoğun olduğu bölge veya ülkelerdeki öğrencilerden ve müritlerinden bir ağ kurmayı da başarmışlar. Bu olanaklardan yararlanabilenler dini hiyerarşi içinde liderlik statüsüne yükselmektedirler.

Yukarıda irdelenen konuları göz önünde bulundurduğu zaman kutsal şehirlerdeki El Havza El İlmiyeler sayesinde Şii Mercilerin toplum üzerinde

edindiği liderlik statüsünün devam edeceğini ve buldukları bölge ve ülkelerin geleceğini şekillendirmekte eksen rol oynamayı sürdürecekleri görülmektedir.

Kaynakça

Asharq Al-Awsat, Tahran Tuhaftid Adet Züvvar El-Atebat El-Mukaddese Fi El-İrak Bisebeb Suu El-hadamat, Asharq Al-Awsat Gazetesi, Sayı 11224, <http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=532723&issueno=11224>, 21.08. 2009.

Büyük Ayetullah EL-Uzma Beşir Hüseyin El-Necefî'nin Ofis müdürü ve Oğlu Ali ile görüşme, 24.08.2008.

Büyük Ayetullah EL-Uzma Muhammed Sait El-Hekim'in medresesinde eğitimci Kasım El- Musevi ile görüşme, 29. 08. 2008.

Cabbar, Faleh A. (2004). Irak'ta Şii Harekâtı ve Direniş, Agora yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Kadri. (1995). Bir Devrim Anatomisi, İkinci Baskı, Evrensel Yayıncılık, İstanbul.

El-Atebe El-Alaviye El-Mukaddese, <http://www.imamali-a.com>, 21.01.2013.

EL-HEKİM, Muhammed Bakır. (2008). Mawsuat El-Havza El-İlmiye ve El-Marziye, Cilt 1, Muesseset Turaas Şehit El-Mihrap, Necef.

EL-Hekim, Büyük Ayetullah EL-Uzma Muhammed Sait , <http://www.alhakeem.com/arabic/index.php>, 24.08.2009.

EL-HEKİM, Büyük Ayetullah EL-Uzma Muhammed Sait El-Hekim'in Ofis müdürü ve Oğlu Muhammed Hüseyin ile görüşme, 22.08.2008.

EL-KAZİMİ, Akil. (2007). Tarih El-Ulema fi El-Havza El-İlmiye, Dar El-Necva Yayınları, Necef.

EL-MAHZUMİ, Muhammed Sait. (2003). EL-Muceddid EL-Şrazi Tahawulun fi EL-Tarih EL-İslami, Cilt 2, Birinci Baskı, Dar EL-Ulum Lilnaşr, Beyrut.

EL-MÜDERRİSİ, Büyük Ayetullah EL-Uzma Muhammed Taki. (2003). Ahkâm EL-İbadet, Milli İnan Kitaphane yayınları.

EL-SİSTANİ, Büyük Ayetullah EL-Uzma Ali El Huseyini, <http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7> , 23. 08. 2009

EL-SİSTANİ, Büyük Ayetullah EL-Uzma Ali El Huseyini, <http://sistani.org/>, 24.08.2009.

EL-SİSTANİ, Büyük Ayetullah EL-Uzma Ali El Huseyini, <http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7&mid=48> , 24. 08. 2009.

EL-VAİLİ ile ilgili detaylı bilgi için kendi web sitesine Bkz: <http://www.al-waeli.com/>, 26. 08. 2009.

EL-VERDİ, Ali. (2005). Lamahat İctimaiye Min Tarih El-Irak El-Hadis, Birinci Baskı, Dar E_Kitab El-İslami, Cilt 5, Beyrut.

Irak Eski Başbakanı İbrahim El-Caferi ile görüşme, 08.08. 2009.

HAMENEYİ, Büyük Ayetullah EL-Uzma Ali, <http://www.leader.ir/langs/AR/>, 24. 08. 2009.

Kerbela Hz. Abbas Türbesi Sorumlusu ve Sistani Temsilcisi Ahmed El-Safi ile görüşme, 02.09.2008.

Müesseset EL-İmam Ali, <http://www.najaf.org/all/view.php?l=ARA&c=activity&i=250608>, 24.08.2009.

NAKASH, Yitzhak. (2005). Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler (Çev. Metin Satloğlu), Elips Kitap Basımı, İstanbul.

RAŞİT, Fadıl, Rukudun İktisadi Fi EL-Necef ve Kerbela Baade Teracu Adet EL-Zuvvar EL-İraniyyin, Dar EL-Hayat Elektronik Gazetesi, <http://www.daralhayat.com/print/49924>, 23.08. 2009.

RAUF, Adil. (2006). EL-Amel EL-İslami fi EL-İrak, Beyine EL-Merciyeye ve EL-Hizbiyye, EL-Merkez EL-İraki lililam ve EL-Dirasat yayınları, Şam.